

**МАХМУД КАШГАРИНИН (БАРСКАНИ) «ДИВАНУ ЛУГАТИТ ТҮРК»
СӨЗДҮГҮ ЖАНА КЫРГЫЗ МАКАЛДАРЫ**

Макалада М.Кашгаринин «Дивану лугатит түрк» сөздүгүндөгү макалдар кыргыз тилинин макалдары менен салыштырылып, айрым кыргыз макалдарынын байыркы башаты ачык көрсөтүлгөн.

Махмуд Кашгари, Жусуп Баласагын, Коркут ата - түрк элдериндеги ысымы орток чыгаандар. Теңиртоону жердеген элдер үчүн Махмуд Кашгаринин «Дивану лугатит-түрк» сөз жыйнагы – урпактарга баа жеткис мурас. Бул эмгек - ата-бабаларыбыздын муундарга калтырган руханий дөөлөттөрүнүн бири. Чыгыш аалымдарынын бири Али Эмири (1857-1923) китептин баасын: «Бул китеп эмес, Түркстан өлкөсү. Түркстан түгүл – бүткүл дүйнө!» - деп баалаган.

Махмуд Кашгаринин сөздүгүндө кыргыздар жөнүндө маалыматтар жетиштүү санда берилген. Ал өз эмгегин «Түрк сөздөрүнүн жыйнагы» деп бекеринен атаган эмес. Эгер ал жалаң гана уйгур тилин үйрөнүп, жалаң гана ошол элдин сөздүгүн түзгөндө, өз эмгегин «уйгур тилинин сөздүгү» деп гана атап коймок. Бирок ал кириш сөзүндө көрсөткөндөй, ошол кездеги түрк элдеринин (түрктөр, түркмөндөр, огуздар, чигилдер, ягмалар, кыргыздардын) сөздөрүн чогултуп чыккан. «Мен, - деп жазган Махмуд Кашгари кириш сөзүндө, - түрктөр, түркмөндөр, огуздар, чигилдер, ягмалар, кыргыздардын шаарларын, кыштак жана жайлоолорун көп жылдар кезип чыктым, сөздөрүн топтодум, ар кыл сөз маанилерин үйрөнүп, аныктап чыктым. Мен бул иштерди тил билбегендигим үчүн эмес, балким бул тилдердеги ар бир кичинекей өзгөчөлүктөрдү да аныкташ үчүн да иштедим... Аларга ошончо көңүл бурдум дейсин, түрк, түркмөн, огуз, чигил, ягма жана кыргыз калктарынын тилдери бүтүндөй дилиме жат болду. Аларды ар жагынан жыйнактап, негизги бир тартипке салдым. Бул чыгарма адабий эстелик болсун деп, кудайга сыйынып, бул китепти түздүм. Китеп «Түрк сөздөрүнүн жыйнагы» деп аталды» (Дивану лугатит түрк, 1- том, 44-бет).

Махмуд Кашгари жалаң гана сөздөрүн эмес, ал ошол элдердин адабий материалдарын да чогулткан [1,131,132].

Макалдардын тектештигин караганда, сөзсүз эле сөзмө-сөз туура келишине таянганыбыз болбойт. Андай дал келүүлөр да болот, бирок маани-мазмуну туура келип, сөздөрү айырмалуу болсо, ал тилдик бөтөнчөлүктөр экенин эске алуубуз керек. Ошондуктан макалдагы түшүнүксүз же эскирген сөздөр ал узак мезгилдин өтүшүнүн натыйжасында сейрек колдонулуп же унут болуп, архаизмге айланып калганын да унутпоо зарыл.

XI кылымдагы сөздөрдүн айтылыш, жазылыш өзгөчөлүктөрүндө да олуттуу туура келбестиктер болушу - табигый көрүнүш. Аздыр-көптүр болсо да ошол учурда айтылган сөздөр кабыл алынган башка сөздөр менен алмашылып калышы мүмкүн. Ошондуктан бир аз айырмасы менен учураган макалдарды «бул кыргыздыкы эмес» деп өзүбүздүн тилибизден оолактатканыбыз жарабайт. Ошол макалдын мазмуну тилибизде барбы, кандай туура келет, кандай бөтөнчөлүктөргө ээ, ошого назар оодарганыбыз абзел.

Биз байыркы башат катары карап жаткан Махмуд Кашгаринин «Диванындагы» макалдарды биринчи алып, ага кыргыз макалдарын параллель коюу аркылуу салыштырып, өзгөчөлүктөрүн, окшоштуктарын ачабыз. Андагы кыйла макалдар кыргыз тилинде күнү бүгүн сакталса, кыйлалары жолукпайт. Андай жолукпаган макалдарды байыркы кыргыздарда болгон эмес деп бүтүм чыгарууга болбойт.

«Дивандагы» айрым макалдар азыркы кыргыз тилиндеги макалдар менен маани-мазмуну, грамматикалык жагы, синтаксистик курулушу дээрлик сакталгандыгын көрөбүз. Далилдерге кайрылалы:

Түлки өз иниге үрсе, узуз болур. Бул макалда «узуз» сөзүнөн башкалары азыркы түрк элдерине түгөл түшүнүктүү. Ал түгүл кыргыз тилинде бул макал азыр да «Түлкү ийнин карап үрсө, котур болот», - деп айырмасыз айтылат. Бир эле макал экени эч

кандай күмөн туудурбайт.

Бул макалдын байыркы экендиги, кылымдар бою туруктуулугун сактап, ошол мезгилдеги түрк элдеринде түгөлдөй түшүнүктүү болгондугун азыркы түрк элдеринде да учурагандыгынан улам орток макал экендигин баамдоого болот. Макал өтмө мааниде колдонулат. Мында түлкү котур болгону үчүн ийнин жаман көрүп үрүп жаткан жок. Бул макал менен өзүнүн өскөн жерин, элин, мекенин жамандаган, акарат кылып таштап кеткен адамдын оңолбостугун, ал наалатка каларын айтып жатат.

Макалдарды өз ара салыштырууда, албетте, фольклордук чыгарманын ар бир сөзүнө да назар оодарууга туура келет. Чыгарманын биринчи элементи тил болгон соң, макалдардагы түшүнүксүз, бүдөмүк сөздөргө да көңүл буруп, тактай кетүү макалдын табиятын тереңирээк түшүнүүгө, ал түгүл кыргыз макалдарындагы же тилибиздеги айрым байкалбаган түшүнүктөрдүн төркүнүн табууга мүмкүндүк берет. XI кылымдагы «арт» сөзү азыркы тува тилинде «ашуу» маанисинде кадыресе эле айтылат. Кыргыз тилинде болсо топонимдердин гана тутумунда сакталып, өз алдынча колдонулбай, «ашуу» сөзү басымдуу колдонулуп кеткен.

Төмөнкү макалдарды котормосуз эле түшүнсөк болот: Куш канатын, эр атын. Кыргызда: «Ат адамдын канаты», - дейт. Куш канатына таянса, эр атына таянары белгилүү.

От тесе агыз күймес. Кыргызда: «От дегенден ооз күйбөйт» деген макал элибизде эзелтен айтылат. Кыргызда: «Көсөө узун болсо, кол күйбөйт», - деген макал мындан миң жылдар алда канча мурда колдонулганын «Дивандагы» макал далилдеп турат: «Күзеки узун болсо, элик күймес». Фонетикалык жагынан гана айырмаланбаса, мына бул макал кыргыз макалынын өзү: Таг тагга кавушмас, киши кишиге кавушур. Бул – байыркы кыргыз тилиндеги айтылышы. Кыргыз тилинде созулма үндүүлөр тилдин тарыхый өнүгүшүндө кийин пайда болгонун эске алсак, бул макалды толук кыргыз макалы дейбиз. Таг «тоо» кыргызда Күмүштак деген топонимдеги «так» «тагдын» өзгөргөн түрү. Демек, жогорку макал – азыркы кыргыз макалынын өзү. Сөзмө сөз алсак: Тоо тоого кабылбас, киши кишиге кабылышар. Биздеги: «Эки тоо көрүшпөйт, эки адам көрүшөт» деген макалга дал келет. Киши сөзлөшү, йылкы йызлашу. Кыргызча мааниси: Киши сүйлөшүп, жылкы жытташып таанышат. «Адам сүйлөшкөнчө, жылкы кишенешкенче» деген кыргыз макалы бар. Мына бул макалдын ушул калыбында сакталып, бүгүн да турушу кандай керемет: Ики кочкар башы бир ашычта пышмаз. Сөзмө - сөз алсак: Эки кочкор башы бир ашычта (казанда) бышпас. Макалдын мааниси эки мыктынын бири-бирине жол бербестиги, текеберлиги, батышпастыгы жөнүндө айтылган.

Байыркы түрктөрдүн ырым-жырымдык көз караштарын макалдардан байкайбыз: Ай толун болса, элигин имлемес. – Ай толгон болсо, кол менен ымдабайт (көрсөтпөйт). Толгон Айды кол менен көрсөтпөйт. Кыргызда да Айды кол менен көрсөтпөйт, Айга карап отурбайт. Алы черикде, билге тирикте. – Алы черүүдө, билги жыйында (сыналат). Баатыр жоодо, чечен доодо сыналат. Сачыратгудын коркмыш куш кырк йыл азры йыгач үзе конмас. – Чачыраткыдан (кылтактан) корккон куш кырк жылы айры жыгач үстүнө конбос. Кылтактан корккон куш кырк жылы айры жыгач башына конбойт. Ым билсе, эр өлмөс. – Ым билсе, эр өлбөс. Ым «жашыруун белги». Көздү ымдоо да жашыруун белги. Кыргыз тилинде «ым» өз алдынча айтылбаса да, мүчөлөр менен бирге колдонулат. Кыргызда: «Ымдаганды билбеген сыйпалаган куу сокур», «Чакырганга барбаган ымдаганга зар болот», - дейт. Экир болса, эр өлмөс. – Экир (дары чөп) болсо, эр өлбөс. Экир болсо эр өлбөйт.

Байыркы макалдар бир эле элге таандык эмес. Ар кайсы уруулардан, элдерден чогултулган макалдар болгондуктан, андан бери кыйла заман өтүп, азыркы түрк тилдүү элдердин калыптануусу да ар башка, ар кайсы мезгилдерге туш болду. Араб, фарсы элементтери макалдардан да орун алды. Махмуд Кашгаринин эмгегиндеги «от ичтим» деген сүйлөмдөгү от күйө турган нерсе эмес. От «дары чөп» катары берилет. Демек, «от» чөп экендиги азыркы кыргыз тилинин материалдары менен деле түшүндүрүлөт: атты отко кой, оттоп жүрөт, откор. Байыркы түрктөрдүн чөптү дарылыкка колдонгонун

макалдарынан көрөбүз. Алар андыз, жалбыз, мамыры жана башкалардын дарылыгын да белгилешкен.

Махмуд Кашгаринин заманында эле айрым түрктөр буддизм жөнүндө кабардар болгондугун макалдар ырастайт. Ошол убакта эле диний маселелердин жагдайлары, тоюндун (динчилдин) талапташ, пикирлеш экендиги таамай айтылат: Бир тойун башы агрыса, камуг тойун башы агрымас. – Бир тоюндун башы ооруса, бардык тоюндун башы оорубас. Тоюн – будда кечили. Бир тоюндун башы ооруса, миң тоюндун башы оорумак беле. Йагыны ашакласа, башка чыкар. – Жоону ашатса (кемсинтсе) башка чыгар. Жоону жокко санаса, башка чыгат. Кузугда сув бар ыт бурны тегмес. – Кудукта суу бар, ит мурду тийбейт. Кудукта сууга ит мурду тийбейт. Балык сувда, көзи таштын. – Балык – сууда, көзү – тышта. «Баканын өзү чөлдө болсо да, көзү көлдө».

Макалдарды салыштырууда азыркы кыргыз тилинде сакталганын да, сакталбаганын да көрөбүз. Ар бир макал терең философиялык ойлорду гана камтыбастан, ошол кездеги түрктөрдүн дүйнө тааным, тарыхый маалыматтарынан да кабар берет.

Калын булутуг түни сүрөр, караңку ышыг урунч ачар. – Калың булутту түбү сүрөр, караңгы ишти пара ачар. Калың булутту кара шамал сүрөт, кандын караңгы ишин пара түрөт. Урунч – пара (взятка), ошол кылымда эле (XI) болгон. Таму капугын ачар тавар. – Тозок капкасын байлык ачар. Тозоктун дарбазасын байлык ачат. Теңсизде тегирмен тургурса, йарагысызда йар барар. – Жайсыз жерге тегирмен тургузса, жарамсыз жар пайда болор. Тескебей тегирмен салса, жарамсыз жар пайда болот. Тойын тапугсак теңри сефинчсиз. – Тоюндун (будда кечили) табынганы (сыйынганы) теңирге сүйүнүчсүз. Тоюндун табынганын Теңир сүйбөйт. Алын арслан тутар күчин сычган тутмас. – Амал менен арстан тутар, күч менен чычкан тутпас. Амал менен арстан алат, күч менен чычкан кармабайт. Суф көрмегинче этүк тартма. – Суу көрбөгөнчө өтүк тартпа. «Суу көрбөй, өтүгүндү чечпе», - дейт кыргыз. Көк темүр керү турмас. – Көк темир тек турбас. Көк темир тек турбайт. Кул йагы, ит бөри. – Кул – жоо, ит – бөрү. Тылын түгмишни тышын йазмас. – Тил түйгөндү тиш жазбайт. Тил түйгөндү тиш чече албайт. Бул макал деле кыргыз макалы. Эр сөзи бир, эзер көки үч. – Эр сөзү бир, ээр көгү – үч (б.а., эки тизгин, бир чылбыр). Улук йагыры огулка калыр. – Улуу жоору уулга калат. Улуунун жамандыгы уулга калат.

Макалдар фольклордун өзгөчө жанры болуу менен, өзүнүн кыскалыгы, таамай, курчтугу менен гана айырмаланбастан, ал элге массалык жайылгандыгы, түшүнүктүүлүгү менен да айырмаланат. Жомокту, эпосту, ырларды билбегендер четтен чыгат. Ал эми макалды укпагандар сейрек кездешет.

Макалдар туруктуулукка ээ, б.а., ал салттуу айтылып келаткандыктан, оозеки айтууда калыптанып, өзгөрүүгө оңой менен моюн сунбайт. Албетте, коомдук өзгөрүүгө ылайык айрым жаңы мааниге, мазмунга өткөн макалдар да болушун жокко чыгарууга болбойт. Бирок бул көрүнүштү массалык түрдө бардык макалдарга таратууга болбойт.

Ытка увут атса, улдаң йемес. – Итке уят бүтсө, ултаң жебес. Абийир күткөн ит аякка баш салбайт маанисинде. Оглак йиликсиз, оглан биликсиз. – Улак жиликсиз (чучуксуз), улан (бала) билимсиз. Күз келиги йазын белгүрер. – Күз келерин жаз билгизер. Күздүн келечегин жаз билгизет. Күздүн күчүн жаз билгизет. Куруг йыгач эгимес, курмыш кириш түгүлмес. – Кургак жыгач ийилбес, курган кириш түйүлбөс. Улугны улугласа, кут болур. – Улууну улугласа, кут болор. «Улуудан уял, кичүүдөн иймен». Эрдем башы тыл. – Эрдем (адеп) башы – тил. Кадаш темиш коймадук, казын темиш коймыш. – Тууган деген (де) койбогон, кайын деген (де) койгон. «Эр төркүнү эшиктен, катын төркүнү төрдөн», - деген кыргыз макалына маанилеш. Кул савы калмас, кагыл багы йазылмас. – Кул сөзү калбас, кагыл (куу чырпык) байламы жазылбас. Кул сөзү калбайт, куу чырпык байламы жанбайт. Калын кулан чуфгасыз болмас. – Калың кулан башчысыз болбос. Жер союлган кулан да жетекчисиз болбойт. Тылын тергиге тегир. – Тилиң тергиге (дүйүм аш) тиер. Тилиң ширин болсо, жебеген ашты жегизет. Олдачы сычган муш ташакы кашыр. – Өлөр чычкан мышыктын ташагын кашыр. Өлөр чычкан мышыктын ташагын кашыйт. Бул кыргыздагы: «Өлөр эчки

койчунун таягына сөйкөнөт», - деген мааниде. Йахшак үзе от болмас, йакрак била увут болмас. – Шагылда от (чөп) болбос, тазда уят болбос. Ташта от (чөп) жок, тазда уят жок. Калын каз кулавусуз болмас. – Калың каз башчысыз болбос. Болдачы бузагу өкүз ара белгүлүк. – Болор музоо өгүз арасынан белгилүү. Кыргызда: «Болор кулун желеде булкунат, болор уул бешикте жулкунат», - дейт. Муш оглы муйав тугар. – Мышык баласы мыео туур. Мышык мый тууйт. Оглан сув төкер улуг йаны синүр. – Улан (бала) суу төгөр, улуунун жанбашы сынар. Улан төккөн суудан улуунун жанбашы сынат. Йугурканда артук азак күсүлсе үшийүр. – Жуурканда артык аяк көсөлсө үшүүр. Жууркандан чыккан аяк үшүйт. Буздан сув тамар. – Муздан суу тамат. Йүзгө көрмө эрдем тиле. – Жүзүн көрбө, жүрүшүн тиле. Жүзүнө караба, жүрүмүнө кара. Өкүз азагы болгынча, бузагу башы болса йик. – Өгүз аягы болгончо, музоонун башы болсо ийги (жакшы). «Өгүздүн аягы болгончо, музоонун башы бол», - деп кыргыздарда да айтылат. Көб сүкүтгө куш конар, көрклүк кишиге сөз келир. – Көп сөгөткө (талга) куш конор, көрктүү кишиге сөз келер. Кыргыздагы: «Жаманга чөп илээшет, жакшыга сөз илээшет», - деген макалга мааниси жакын. Йыгач үчине йел тегир, көрклик кишиге сөз келир. – Жыгач (бак) учуна жел тиер, көрктүү кишиге сөз келер. Бак учуна жел тиет, барктуу кишиге сөз тиет.

Кайсы элдин макалы болсо да коомдук мааниге ээ, өз коомунун турмуштук жагдайларын чагылдырып, тарбиялык, эстетикалык таасир берет. Улуттук өзгөчөлүктү макалдардан даана көрөбүз. Макалдардын турмушту туура чагылдырган өзгөчөлүгүн да белгилебей коюуга болбойт. Ал турмуштун эң талуу жактарын таамай айтып, жаап жашырбайт, бүдөмүк да бербейт. Канчалаган муундардын тажрыйбасынан өткөн турмуштук макалдардан жаздым нерселерди көрө албайбыз.

Бар бакыр йок алтун. – Бар – бакыр, жок – алтын. Бар – бакыр (жез, арзан), жок – алтын (кымбат, баалуу). Эвдеги бузагу өкүз болмас. – Ййдөгү музоо өгүз болбос. Өтлүг йынжу йерде калмас. – Көздүү мончок жерде калбас. Кыргыздагы: «Көздүү мончок жерде калбайт», - деп айтылган сөз менен тектеш.

«Дивандагы» төмөнкү макалдар кыргыз макалдарынан айырмасыз: Кош кылыч кынка сыгмас. – Кош кылыч кынга сыйбайт. От түтүнсиз болмас, йигит йазуксыз болмас. – От түтүнсүз болбос, жигит жазыксыз болбос. Алымчы арслан, беримчи сычган. – Аласачы арстан, бересечи чычкан. Аласа – арстан, бересе – чычкан. Субузганда эв болмас, тубурганда ав болмас. – Субузганда үй болбос, топуракта аң болбос. Субузган – ибадаткана, көрүстөн (мусулман болбогондордуку). Көрүстөндө үй болбойт, боз топодо аң болбойт. Аң – кийик маанисинде. Эски тилдеги ав – уу, аңчылык. Таз келиги бөркчиге. – Таз келиги (келер жери) бөркчүгө. Таздын келер жери – бөркчү. Бөркчү – баш кийим тиге турган жай, адам. Йитүклиг анасы койун очар. – Жоготкон энесинин койнун ачар. «Алдырган апасынын койнун ачат», - деген кыргыз макалы бар. Жогорку йитүклиг – житиктүү; жит – житүү, жоголуу. Житик – житкен, жоголгон нерсе, - лыг – луу сын атоочтун мүчөсү. Кыргыз тилинде эне менен бирге «ана» да колдонулган: ана катын, жогорку макалдагы «анасынын койнун ачат» дегендеги «ана» сөзү туруктуу айтылат. Йаш от күймес, йалафар өлмес. – Жаш от күйбөс, элчи өлбөс. Жаш от күйбөйт, элчи өлбөйт. Суу отун күйбөгөн сынары элчиге да өлүм жок деген маани айтылган. Кыргыз макалында да: «Элчиге өлүм жок», - деген кеп байыртан калган. Йазмас атым болмас, йаңылмас билге болмас. – Жазбас атым болбос, жаңылбас чечен болбос. Жаздым атпас мерген болбос, жаңылбас чечен болбос. Кыргыз тилиндеги: «Жаңылбас жаак болбойт, мүдүрүлбөс туяк болбойт», - деген макал жогорку макалга мааниси туура келет. Йалнук меңү тирилмес, сынка кирүб кирү йанмас. – Адам түбөлүк тирүү болбос, көргө кирип, кайра жанбайт. Адам түбөлүк жүрбөйт, көргө кирген соң келбейт. Мааниси: «Кеткен келбейт, алганын Алла бербейт». Тегирменде тугмыш сычган көк көкрекине коркмас. – Тегирменде туулган чычкан көк күркүрөгүнөн коркпос. Тегирменде туулган чычкан күндүн күркүрөгүнөн коркпойт. Кары өкүз болдука коркмас. – Кары өгүз балтадан коркпос. Картаң өгүз балтадан коркпойт. Умайга табынса огул болур. – Умайга табынса уул болоор. Умайга сыйынган уулдуу болот.

Жогорудагы макалдардан кыргыз макалдары менен далма-дал келген макалдарды

карап, аларды байыркы кыргыз макалдары деп да айтууга болот. Бул жөн гана башка түрк элдеринен алыстап, кыргыздарга жакындаткан жалган патриоттук эмес. Бул-фактылардын негизинде айтылган ой. Эгерде башка түрк элдеринде да айтылган макалдар болсо, бул жалпы түрк элдерине таралган макал болуп саналат. Андай орток айтылган, кенен таралган макалдарды түрк элдеринин тектештигинен, бири-бирине оошкон макалдар деп эсептөөгө туура келет. М.Кашгари ошо кездеги түрк элдеринин оозеки чыгармаларынын үлгүлөрүнөн, макалдарынан жетишээрлик жыйнаган.

Сынчы, окумуштуу проф. К.Артыкбаев: «Кыргыз элинин өткөндөгү жазма адабий мурастарын эске алган кезде биздин көңүлүбүздүн чордонунда эң биринчи иретте Махмуд Кашгаринин «Дивани лугат ат түрк» сөздүгү менен Баласагындык Жусуптун «Кутадгу билиг» поэмасы турууга тийиш... Анткени ал эстеликтерди орток адабий мурастар деп айтууга бардык жактан толук негиздер бар болуп отурат. Ал эми мындай негизи жоктор, бир эл экинчи элдин маданий кенчин эч убакта талаша да, же болбосо бизге да таандык орток адабий мурас деп айта алмак эмес» [1, 115, 134].

Макалдардын өмүрү узак. Кылымдардан-кылымга жашай бере тургандыгын М.Кашгаринин «Дивану лугатит түрк» сөздүгүнөн, байыркы түрк жазма эстеликтеринен, антика афоризмдеринен, «Коркут ата китебиндеги» накыл сөздөрдөн көрөбүз.

Теги бир тектеш элдердин руханий дөөлөттөрү биз үчүн да өзгөчө мааниге ээ экендигин эске алганыбыз абзел. «Өлгөн тирилбес, өткөн кайтып келбес», - дейт Коркут баба. Чынында эле, өткөндөн сабак алууга болот, бирок анын кайрылбасы анык. Байыркылардын сөздөрүнөн чечендиктин, акылмандыктын үлгүсүн көрөбүз.

Макалдардын узак өмүр сүрүшү адам турмушу менен ажырагыс жашап, акылман айтылгандыгына байланыштуу. Элдин элегинен, турмуш сыноосунан өткөн макалдар аны жараткан калктын каада-салтын, жашоо шартын, коомдук түзүлүшүн, тарыхын чагылдырат. Кайсы калк болсо да, өзгө калктар менен катнашы жок жашабайт. Турмуш жагдайына, тарыхый абалына жараша өзгө эл менен тике же кыйыр байланышта болот. Материалдык эле алыш-бериш болбостон, сөз, ой алакаларынын алкагында да алыш-бериш жүрөт. Лексикондордун гана кабыл алынышы болбостон, макалдардын да кабыл алынышы жүрөт. Түрк элдеринин таралуу аймагы Чыгыш менен Батышка чейин созулгандыктан, гректер, римдиктер, орустар, арабдар менен рухий байланыштары макалдардан да байкалат. Мындай рухий таасирлер, кабыл алуулар ой-сезимдин байышына алып келет. Эл өзүндө болбогонду өзгө элден алып бөксөсүн толуктайт, аны өз менчигине айландырат. Алар сиңип, элге алынып кеткен соң, анын бөлөк-бөтөндүгү билинбей, улуттук дөөлөткө айланат.

Адабияттар:

1. Артыкбаев К. Сын сапары.- Фрунзе: Кыргызстан, 1970. - 253 б.
2. Девану лугатит турк: Индекс-лугат /Абдурахмонов Г. ва С. Муталлибовлар иштироки ва тахрири остида. –Тошкент: Фан, 1967. -547б.
3. Закиров С. Кыргыз элинин макал, лакаптары. – Фрунзе: Кыргыз ССР Илимдер академиясынын басмасы, 1962. – 126 б.
4. Кыдырбаева Р. З., Асаналиев К. Кыргыз адабий тилинин терминдер сөздүгү. – Бишкек, 2004. – 571 б.
5. Чоротегин Т. К. Махмуд Кашгари (Барскани) жана анын «Дивану лугатит-түрк» сөз жыйнагы (1072-1077). – Бишкек: Кыргызстан, 1997. – 150 б.

УДК 81.367.633